

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ВИДАННЯ:

ТАЦІЙ В. Я., президент НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (голова редколегії)
ШЕМШУЧЕНКО Ю. С., академік-секретар відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (заступник голови редколегії)
ПЕТРИШИН О. В., перший віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України (відповідальний секретар редколегії)
БАРАБАШ Ю. Г., член-кореспондент НАПрН України
БИТЯК Ю. П., академік-секретар відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, академік НАПрН України
БОРИСОВА В. І., член-кореспондент НАПрН України
БОРИСОВ В. І., академік-секретар відділення кримінально-правових наук НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, академік НАПрН України
БУРОМЕНСЬКИЙ М. В., член-кореспондент НАПрН України
ГЕТЬМАН А. П., заступник академіка-секретаря відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАПрН України
ГЛІБКО С. В., в. о. директора Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ГОНЧАРЕНКО В. Д., академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, академік НАПрН України
ГУСАРОВ С. М., член-кореспондент НАПрН України
ДОВГЕРТ А. С., член-кореспондент НАПрН України
ЖУРАВЕЛЬ В. А., член-кореспондент НАПрН України
КІВАЛОВ С. В., керівник Південного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України
КОМАРОВ В. В., академік НАПрН України
КРУПЧАН О. Д., директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України
КУЗНЕЦОВА Н. С., академік-секретар відділення цивільно-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України
КУЧЕРЯВЕНКО М. П., заступник академіка-секретаря відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, академік НАПрН України
МАКСИМОВ С. І., член-кореспондент НАПрН України
МАМУТОВ В. К., керівник Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України
НАСТЮК В. Я., член-кореспондент НАПрН України
НОР В. Т., керівник Західного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України
ОРЛОК О. П., директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України
ПИЛИПЧУК В. Г., директор Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України
ПРИЛИПКО С. М., академік НАПрН України
СЕРЬОГІНА С. Г., директор Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
ТИХИЙ В. П., віце-президент – керівник Київського регіонального центру НАПрН України, академік НАПрН України
УСТИМЕНКО В. А., заступник керівника Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України
ШАКУН В. І., голова координаційного бюро з проблем кримінології відділення кримінально-правових наук НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України
ШЕПТЬКО В. Ю., заступник академіка-секретаря відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України
ШУЛЬГА М. В., член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 1

**ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА УКРАЇНИ**

Харків
«Право»
2016

мах на злочин, готування до злочину співучасників тощо.

Серед заходів соц. захисту КК УСРР 1927 першим називав судово-виправні заходи, перелік яких було наведено у ст. 21 у такому вигляді: «а) проголошення за ворога трудящих з позбавленням громадянства УСРР і тим самим громадянства Союзу РСР і вигнанням за його межі назавжди; б) позбавлення волі з цілковитою ізоляцією; в) позбавлення волі без цілковитої ізоляції; г) примусова праця без позбавлення волі; д) обмеження прав; е) видалення за межі Союзу РСР на термін; ж) видалення на термін за межі УСРР або за межі окр. місцевості з оголошенням перебування у певних місцевостях, або без цього, з заборонаю проживання в окремих місцевостях, або без такої заборони; з) звільнення з посади з заборонаю обіймати ту чи іншу посаду або без такої заборони; и) заборона тієї чи іншої діяльності або промислу; к) громадська догана; л) конфіскація майна повна або часткова; м) штраф; н) пересторога». Як винятковий захід соц. захисту КК УСРР 1927 передбачав застосування до засудженого розстрілу. Застосування розстрілу передбачалося для б-би з найтяжчими злочинами, що загрожували, за визначенням Кодексу, засадам рад. влади і рад. ладу. Розстріл не призначався і не застосовувався до осіб, котрі не досягли 18-ти років у момент заподіяння злочину, а також до вагітних жінок. Позбавлення волі закон встановлював на термін від одного дня до 10 років.

КК УСРР 1927 передбачав такі види медичних заходів соц. захисту, як: а) примусове лікування; б) поміщення в медично-ізоляційні установи (ст. 23).

До медично-педагогічних заходів соц. захисту КК УСРР 1927 відносив: а) встановлення опіки; б) віддання підлітків на піклування батькам, родичам або ін. особам, а також установам і орг-ціям; в) поміщення в спец. заклади (ст. 24). Заг. частина КК УСРР 1927 також містила норми про обставини, що обтяжували і пом'якшували вину злочинця, про умовне засудження, умовно-дострокове звільнення.

Особлива частина КК УСРР 1927 складалася з таких розділів: Контрревол. злочини. Злочини проти порядку управління. Служб. злочини. Порушення правил про відокремлення церкви від д-ви. Злочини госп. Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи. Майнові злочини. Порушення правил, що охороняли народне здоров'я, гром. безпеку і сусп. порядок. Військ. злочини. Таким чином, у структурі Особливої частини КК УСРР 1927 на першому місці стояли контрревол. злочини. Розділ про ці злочини розпочинався зі ст. 54¹, в якій формулювалось заг. визначення контрревол. злочину, а саме: «54¹. За контрреволюційне визнається усяке діяння, скероване на повалення, підрив або послаблення влади робітн.-сел. рад і обраних ними на підставі Конституції Союзу РСР і конституцій союзних республік, робітн.-сел. урядів Союзу РСР, союзних і автономних республік, або на підрив чи послаблення зовн. безпеки Союзу РСР і осн. госп., політ. та нац. здобутків пролетарської революції». У статтях 54²-54¹⁴ наводилися конкр. склади контрревол. злочинів. До них КК УСРР 1927 відносив, зокрема, збройне повстання проти рад. влади, зносини з контрревол. метою

з іноз. д-вою, шпигунство, заподіяння терорист. актів, контрревол. саботаж тощо. Практично за всі контрревол. злочини передбачалося призначення вищ. міри соц. захисту – розстріл. Суворі заходи соц. захисту передбачалися і за скоєння злочинів проти порядку управління, передбачених у другому розділі Особливої частини КК УСРР 1927, у т. ч. і розстріл.

У той же час за вбивство, навіть скоєне за обтяжливих обставин, передбачалося лише позбавлення волі з суворою ізоляцією та термін до 10-ти років (ст. 138). Досить м'які заходи соц. захисту КК УСРР 1927 передбачав і за багато ін. злочинів, які не входили у розряд контрревол. і проти порядку управління, деякі військ. злочини.

КК УСРР 1927 з унесеними до нього змінами і доповненнями діяв до введення в дію з 1 квіт. 1961 КК Укр. РСР 1960.

Літ.: Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года. Х., 1927; Шаргородский М., Козак Л. Новый Уголовный кодекс УССР / под ред. С. А. Пригова. Х., 1927; Трайнин А. Н. Уголовное право. Общая часть. М., 1929; История государства и права Украинской ССР. К., 1976; Гончаренко В. Д., Єрмолаєв В. М., Рум'янцев В. О. та ін. История держави і права України / за ред. В. Д. Гончаренка. Х., 2013; Буняк В. С. Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження. К., 2015.

В. Д. Гончаренко.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УСРР 1927 (КПК УСРР 1927) – систематизований акт, що містив норми права, які регулювали провадження у крим. справах. Був при-

йнятий Всеукр. ЦВК 20 лип. 1927 і введений у дію з 15 верес. 1927. Йому передували КПК УСРР 1922. Прийняття КПК УСРР 1927 було обумовлене перш за все ухваленням 31 жовт. 1925 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, прийняттям Положення про судоустрій УСРР від 23 жовт. 1925, утворенням у 1924 р. складі УСРР Молдав. АССР, перебудовою у сер. 1920-х системи держ. управління. КПК УСРР 1927 складався із 7-ми відділів, 33-х розділів, включав 403 статті й відтворював низку статей КПК УСРР 1922, напр., такі демократ. принципи крим. процесу, як гласність суд. засідань, усність судочинства; його безпосередність; змагальність процесу і проведення справ мовою більшості нас. із забезпеченням для осіб, які не володіли цією мовою, права ознайомлення з матеріалами справи і всіма судово-слідчими діями через перекладача; рівноправність сторін; право обвинувачуваного на захист.

КПК УСРР 1927 визначав порядок провадження слідства та його заг. умови: заведення крим. справи, дізнання, пред'явлення обвинувачення і допит обвинуваченого, заходи запобігання ухиленню від слідства й суду, допит свідків та експертів, обшуки і виїмки, огляд та освідчення, визначення психічного стану обвинуваченого, закінчення попереднього слідства, оскарження дій слідчого тощо. КПК УСРР 1927 ретельно регламентував порядок провадження справ у суді. Він містив норми про одноосібні дії народного суду, суд. засідання, про зміну обвинувачення та про притягнення до суду нових осіб, про ухвалення й оскарження вироку, при-

йняття й оскарження ухвал. КПК УСРР 1927 містив норми, якими регулювалося провадження справ в окружному суді й у ВС УСРР.

КПК УСРР 1927 був доповнений новими положеннями, які стосувалися роботи органів розслідування, прокуратури і суду й відображали тенденцію посилення впливу д-ви на сусп-во. Так, у розд. I «Основні положення» містилася вказівка, яка забороняла суд. органам, органам прокуратури, слідства і дізнання відмовляти у прийнятті до свого провадження крим. справи або припинити крим. справу про суспільно небезпечне діяння на тій підставі, що Крим. кодекс УСРР не передбачав покарання за таке діяння (ст. 2). Отже, антидемократ. стаття КК УСРР 1927 про аналогію закону підкріплювалася, таким чином, крим.-процес. зак-вом УСРР.

КПК УСРР 1927 значно розширив права органів дізнання, передавши їм частину функцій, які раніше належали лише слідчим органам. Справи, за якими провадження попереднього слідства було не обов'язковим, органами дізнання направлялися безпосередньо до народного суду. Крим.-процес. зак-во вже не регулювало порядок дізнання, що його проводили органи ДПУ. Водночас звужувалося право на захист. На стадії попереднього слідства, а також дізнання КПК УСРР 1927 не передбачав участі захисту, як це було до цього часу. Захисник тепер брав участь у процесі тільки зі стадії суд. розгляду. У КПК УСРР 1927 не дістали чіткого законодавчого закріплення положення про незалежність суддів і підкорення їх лише законові, права потерпілого, розгляд справ у всіх судах за участю народних засіда-

телів. До ст. 62 КПК УСРР 1927 додавалася примітка про можливість допиту захисника як свідка, якщо буде встановлено, що йому відомо що-небудь про злочини, передбачені статтями 54²–54¹⁴ КК УСРР. Тобто вказувалося, що відомості у справах про контрревол. злочини не є профес. таємницею. Суд, розглядаючи справу, міг припинити допит свідка, якщо визнавав, що свідченнями вже допитаних свідків повністю встановлені обставини, необхідні для розгляду справи.

КПК УСРР 1927 вирішував питання, пов'язані з оскарженням ухвал і вироків народного суду. Всі скарги і протести на вироки і ухвали народного суду і на постанови народного суду могли бути подані до окружного суду в надто короткий строк (протягом 7-ми діб з дня їх винесення). Згідно з крим.-процес. зак-вом УСРР деякі справи підлягали розгляду надзв. судами у порядку виключної підсудності. КПК УСРР 1927 втратив чинність з 1 квіт. 1961 згідно з указом Президії ВР Укр. РСР «Про визнання такими, що втрачають чинність, законодавчих актів Української РСР у зв'язку з введенням в дію Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР» від 29 берез. 1961.

Лит.: Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927 р. // Зібрання законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України, 1927, № 36–38, ст. 168; Шаргей М. Е. Уголовно-процесуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий. Х., 1928; Галаган І. С., Сушло Д. С. Кримінальний процес Української РСР. К., 1970; История государства и права Украинской ССР, т. 2: 1917–1937. К., 1987.

В. Д. Гончаренко.

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО – середньовічна феод. д-ва, що виникла у 1-й пол. 15 ст. після відокремлення та отримання самостійності Кримським улусом Золотої Орди. Територіально К. х. охоплювало Кримський п-в, а також землі на північ і схід від нього, не маючи тут чітко визначених кордонів. Історія К. х. до появи династії Гірейїв (Гераїв) тісно пов'язана з історією Золотої Орди. Так, у 1223 монголо-татар. війська вперше вдерлися на Кримський п-в. У подальшому Кримом управляв намісник золотоординського хана. Вигідне розташування п-ва, поступове збільшення татар. нас. та його перехід до осілого способу життя тощо призвели до розвитку тут у 2-й пол. 14 ст. політ. сепаратизму.

Утворення К. х. пов'язують із діяльністю Хаджі Гірея (Герая) (? – 1466), представника роду Чингізидів, який зміг використати феод. міжусобиці в Золотій Орді та підтримку Великого князівства Литов. й очолити нове держ. утворення. У 1454 Хаджі Гірей уклав союз із Осман. імперією. Після смерті Хаджі Гірея ханом став його мол. син Менглі, який був змушений визнати протекторат Осман. імперії. У 1502 К. х. за допомогою Осман. імперії розгромило Золоту Орду. Після свого утворення К. х. проводило політику підкорення колиш. володінь Золотої Орди та переселення до Криму татар. народів Поволжя. У 1571 хан Девлет спалив Москву, примусивши Івана Грозного сплачувати щорічну данину К. х.

Територіально К. х. поділялося на праву (схід.) та ліву (зах.) частини, які очолювали калга-султан (правий візир) і нур-ед-дін-султан (лівий візир); на

Бахчисарай. Ханський палац. 1740

4 санджаки (області) на чолі з карач-беями та на кілька десятків (кількість змінювалася) бейликів (дрібних князівств) на чолі з беями.

Уся повнота влади у К. х. належала хану, який правив довічно. За звичаєвим татар. правом на ханський трон міг претендувати ст. представник роду. Після переходу К. х. під протекторат Осман. імперії кожний новообраний хан давав у заручники турец. султану когось із близьких родичів. Пізніше з цих заручників, які утримувалися переважно на о. Родос, Стамбул почав самостійно призначати ханів. До привілеїв хана, визнаних Осман. імперією, належали: право карбувати власну монету, введення та скасування податків на немусульманське нас., право на по-